

Петро Вівчарик

Постать Степана Качали в історії Української греко-католицької церкви (1815–1888)

Petro Vivcharyk

The figure of Stepan Kachala in the history of Ukrainian Greek Catholic Church (1815–1888)

The article lights up the place and the role of Stepan Kachala in political and cultural life of Galicia and history of Ukrainian Greek Catholic Church. His importance in the formation of national awareness of Ukrainians of the nineteenth century is explored here.

Keywords: Stepan Kachala, «Prosvita», Eastern Halychyna, Austria-Hungary

Висвітлено роль і місце Степана Качали у суспільно-політичному та культурному житті Галичини та історії Української греко-католицької церкви. Розкрито його значення у формуванні національної свідомості українців у другій половині XIX ст.

Ключові слова: Степан Качала, «Просвіта», Східна Галичина, Австро-Угорщина

Постать С. Качали для українського громадянина є малознаною, мало того, навіть в середовищі науковців діяльність галицького пароха розглядалася лише побіжно. Починаючи з другої половини XIX ст. у Галичині греко-католицьке духовенство дедалі більше асоціювалося з очільниками українського національного руху та організаторами громадського життя. Серед тих, хто стояв біля першоджерел товариств національно-культурницького спрямування, був серед представників українського політикуму у Галицькому крайовому сеймі, австро-угорському парламенті знаходиться ім'я С. Качали.

Актуальність проблематики ґрунтується на висвітленні ролі священника із с. Шельпаки (тепер Підволочиського району, Тернопільської області) С. Качали як одного з провідних діячів національного відродження у XIX ст.

Об'єктом наукового дослідження виступають суспільно-політичні процеси, що відбувалися в Східній Галичині у другій половині XIX ст.

Предметом є діяльність С. Качали як члена-засновника та активного учасника товариств просвітницького характеру, посла Галицького крайового сейму, депутата Державної ради у Відні означеного періоду.

Мета дослідження полягає у висвітленні діяльності галицького пароха С. Качали як громадського діяча та учасника національного руху, у контексті історії Української греко-католицької церкви.

Основу джерельної бази статті складають матеріали фондів Центрального державного історичного архіву у м. Львові, Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника, зокрема, брошури С. Качали «Згадка за бл. п. Григорія Яхимовича митрополита Галицької Руси», «Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян», його публікації у галицьких часописах «Слово», «Діло», «Правда» та ін.

Окремі аспекти даної проблематики висвітлено у працях К. Левицького¹, В. Пашука², Є. Дороша³, М. Мудрого⁴, І. Чорновола⁵, Н. Колб⁶, П. Вівчарика⁷ та ін.

У другій половині XIX ст. в імперії Габсбургів відбувалися великі зміни. Насамперед, це «весна народів» 1848 р., з якою розпочалося національне відродження у Східній Галичині. Першим етапом його становлення стало заснування 2 травня 1848 р. у Львові Головної Руської Ради – першої в новітні часи легальної української політичної організації. У цей час очільниками українського національного руху ставали греко-католицькі священники, які у міських, сільських громадах залишалися одними з найвпливовіших осіб, від яких залежала організація не лише релігійного, а й громадського життя. Серед когорти тих, хто брав участь та підтримував вище зазначені події, знаходимо ім'я С. Качали. Галицький парох після висвячення у сан священника у 1845 р. прийняв парафію у с. Скорики Збарзького повіту (тепер Підволочиського району) у церкві св. Івана Богослова, де перебував до 1852 р.⁸ У 1852 р. С. Качала прийняв парафію у сусідньому селі Шельпаки в церкві св. Юрія, де пробув парохом 36 років.

Окрім того, С. Качала протягом 1859–1868 рр.⁹ був деканом у Збарзького повіті.

Будучи прихильником таких програмних засад Головної Руської Ради, як запровадження української мови в школах і державних установах, зрівняння обрядів і прав духовенства, просвіта населення С. Качала протягом

свого життя брав активну участь у створенні культурно-просвітницьких товариств, будучи одним із членів-засновників багатьох з них, він також їх підтримував матеріально. Серед них товариство «Галицько-руська Матиця», «Просвіта», «Наукове товариство імені Шевченка», «Руське педагогічне товариство», «Дружній лихвар» та ін. В основі діяльності цих товариств С. Качала вбачав насамперед просвітницьку діяльність рідною мовою серед галицького населення, видавництво брошур.

Коли у 1865 р. тернопільська молодь запросила С. Качалу на поминальне богослужіння за церковним і громадським діячем, професором Львівського університету, ректором Духовної семінарії, Галицьким митрополитом Г. Яхимовичем, С. Качала процитував слова митрополита, які він зробив наріжним каменем своєї подальшої діяльності: «Бог дав народам жниво. Всі увиваються серпами, збирають дари Божі, один жне перед другого. Уже снопи всюди лежать – но на ниві Русина снопа не видно, там стоїть жито нежате. Де Русин? Чому не жне своєї ниви? Нема – він заспав, та спізвився, а його нива також широка. Встає і Русин, протирає очі. Сонце високо, а робота на інших нивах далеко поступила. Однак ж – не тратить надії, він зносить очі до неба, просить Бога о помочі – бере серп, він стає до свого жита, жне з цілої сили – піт ллється з чола, а він жне і не питає – а заки став вечір, Русин випередив тих, що перше зачали. Жниво – то свобода, а робота – то труд около просвіти народу. Бог дав свободу народам, ті взялися до роботи на ниві просвіти»¹⁰.

На сторінках газети «Слово» С. Качала писав, що «передовсім труд знойний, труд совокуплений з постійністю для піднесення нашого народного просвіщення, для улущенія нашого матеріального состоянія, і для сохраненія... народного блага...¹¹. Вбачаючи серед основних причин економічного занепаду в середовищі галицького селянства пияцтво, безгосподарність, марнотратство, С. Качала у 1869 р. видав брошуру «Що нас губить, а що помочи може. Письмо до руских селян», написану у формі бесіди між священником і селянами¹². Брошура С. Качали здобула таку популярність, що товариством «Просвіта» вона перевидавалася трьома накладами і в сумі загальна кількість примірників досягла 10 тисяч. У ній С. Качала пов'язував проблеми економічні із факторами соціального характеру. Аналізуючи можливості поліпшення матеріального становища галицьких селян, С. Качала стверджував, що останнім

слід було зменшити витрати, а якнайкраще цьому могло посприяти створення громадських позичкових кас і шпихлirів¹³. Галицький парох наголошував, що навіть невелика сільська громада могла дозволити собі закласти необхідну кількість зерна у шпихлirі, а потім при позичках брати менший відсоток, ніж лихварі. Мало того, коли буде заощаджена необхідна кількість зерна, залишки можна буде продавати і на ці гроші створити громадську позичкову касу. Як протидію складному матеріальному становищу українського населення у Галичині С. Качала пропонував своєрідну формулу успіху «проти п'янства поставити мірність, проти лінивства – працевитість, а проти марнотратства – ощадність. Або, коротше сказати: наука, праця і ощадність урятують нас від лихви»¹⁴.

Велике значення С. Качала надавав захисту української мови, оскільки, за його словами, чия мова була в краю, той був господар, тому парох із Шельпак закликав галицьких селян обстоювати своє право на вільне використання української мови в освітній сфері, в діловодстві, пишучи різного роду листи, подання, звернення в органи влади рідною мовою¹⁵.

Саме питання захисту мови, поряд з увагою до проблем в галузі освіти, стали основними у діяльності С. Качали у стінах Галицького крайового сейму, який розпочав роботу у 1861 р.

Показовою є суперечка, що виникла в сеймі 22 березня 1866 р. під час дискусії між С. Качалом і Я. Шведицьким, з одного боку, та З. Савчинським і Е. Кзеркоським – з іншого, про статут міста Львова, результатом якої стало блокування прийняття поправки Я. Шведицького про те, що мовами міської ради є польська й українська. Священик у своєму виступі звинуватив поляків у тому, що їхні дії стосовно української мови аналогічні діям, що їх проводила пруська влада у Познані проти польської мови. Галицький парох стверджував, що окремі пункти у внеску (поданні) польських послів робили розвиток «руської освіти» повністю залежним від польської більшості у сеймі і місцевої влади, «переваги одної народності над іншою», що ставало додатковим стимулом для колонізації у школах¹⁶.

Тривалими були суперечності щодо перетворення Академічної гімназії у Львові на українську, відкриття двох учительських семінарій з українською мовою викладання, обов'язкове вивчення обох крайових мов у середніх навчальних закладах і в учительських семінаріях.

Критикуючи систему освіти, С. Качала зазначав, що освіта могла бути ефективною лише рідною мовою.

Не менш шкідливим чинником, на думку С. Качали, було навчання трьома мовами, при цьому шість років діти не стільки вчили щось нове, як повторювали завчене протягом минулих років, розвитку ж практичних вмінь, що повинно було стати основою, увага не приділялася взагалі. С. Качала говорив, що варто було брати приклад з євреїв-лихварів, які не навчали своїх дітей граматиці, орфографії та ін., а вчили як «з одного крейцара зробити два».

На думку С. Качали, школа повинна була бути ефективнішою для учнів, вона повинна вирішувати завдання, виходячи з потреб суспільства, в основі яких знаходились праця і ощадливість¹⁷. У своїй публікації С. Качала наголошував на необхідності запровадження нових методів в обробітку землі, розвитку торгівлі, промислового виробництва, він говорив, що «світ поступає, а у нас господаруєся так, як діди і прадіди наші господарили»¹⁸.

Парох із Шельпак закликав не боятися віддавати своїх дітей навчатися у освітні заклади технічного спрямування, «реальні школи», оскільки освіта, здобута у класичних гімназіях, на думку С. Качали, не завжди могла стати у пригоді своїм вихованцям, особливо вихідцям із сіл, які не мали де її застосовувати і, у підсумку, просто забували вивчене у той час, коли існувала потреба «у доброму промисловці, зручному реміснику і вмілому хліборобі»¹⁹.

За словами С. Качали, та енциклопедія наук, які вивчалися в середній школі (читання, писання, граMATика, стилістика польської мови, читання, писання української мови, історія польська, австро-угорська, загальна, арифметика, фізика, географія, релігія і історія біблійна, геометрія, креслення, гімнастика та ін.), зумовлювали притуплювання розуму у звичайної дитини з того чи іншого села. У підсумку, як наголошував С. Качала, школу через 6–8 років закінчував неук, несвідомий своїх прав і обов'язків²⁰. Не менш важливою була роль педагогів, які викладали предмети практичного спрямування (садівництво, бджільництво), час-то не маючи досвіду у цих питаннях, і що найгірше, не застосовували практичні заняття, таким чином, «учили плавати без води»²¹.

Іншим не менш болючим питанням С. Качала визначав мову викладання, особливо коли учні повинні були вивчати польську мову,

не використовуючи її у повсякденному житті. За його словами, школу перетворювали із святини науки в політичну арену²². Саме ці чинники створювали у галицького селянства враження про школу як установу, котра при втраті коштів за навчання, втраті допомоги дітей у веденні господарства на тривалий час, натомість ніяк не могла компенсувати ці витрати.

Варіантами, які б на думку С. Качали, поліпшили становище в українському шкільництві, повинно було стати збільшення у навчальних планах кількості практичних завдань, навчання фахово підготовленими вчителями, запровадження при школах земельних ділянок, городів, на яких учні могли б вдосконалювати свої практичні вміння та навички (зокрема використання добрив, вирощування різних сортів рослин, використання сівозміни та ін.), крім того, він пропонував встановлювати верстати в школах та створювати ощадні каси, кошти з яких витрачалися б на шкільні потреби²³.

Галицький священик не применшував значення класичної освіти, однак він стверджував, що «рільник граматикую поля не управить, мочарів не висушить, язиком саду не заложить»²⁴. Якщо ж учні могли здобувати практичні вміння, то вони б могли навіть в себе вдома навчати виготовленню таких елементарних речей, як візки, граблі, соломо-лозоплетінню, відповідно потім продавати виготовлені речі, заробляти гроші.

У 1881 р. С. Качала під час засідання сейму виступив з промовою проти виділення субвенції у розмірі 10 тис. гульденів на побудову дому для інтернату ордену Воскресенців (Змартвихвстанців), який, на його думку, сприяв би колонізації української молоді. Підозрілим вважав С. Качала факт будівництва інтернату для русинів, які його не просили та протестували проти його спорудження. Хоча керівник інтернату В. Калінка стверджував, що основною метою закладу була освіта, однак, за словами С. Качали, це нагадувало твердження єзуїтів, а, як наслідок, у таких школах діти забували рідну мову, походження та приналежність до греко-католицької церкви. Як зазначав С. Качала, українці боялися того, що інтернат відлучив би уніатське духовенство від народу, як колись єзуїтські школи відлучили українську шляхту²⁵.

Таким чином, окреслюючи багатогранну діяльність С. Качали, можемо стверджувати, що у руслі діяльності греко-католицького духовенства він посів місце одного з найбільших прихильників національного від-

родження українців у Східній Галичині. Будучи послом у Галицькому крайовому сеймі, С. Качала, окрім питань соціально-економічного характеру, виступав на захист української мови, наголошував на необхідності створення шкіл з українською мовою викладання. Він також підтримував необхідність виділення субвенцій для українського театру, просвітницьких організацій. На жаль, через внутрішні суперечності українське представництво у сеймі, австрійському парламенті зменшувалося з кожним роком і часто більшість, яку складали польські послы, не ухвалювала найбільш актуальних питань для українського населення Галичини.

Окрім того, слід зазначити, що парох із Шельпак був ініціатором створення шпихлірів, позичкових кас як однієї з необхідних умов покращення матеріального становища селян, він також опікувався просвітницьким рухом серед населення, будучи членом-засновником та щедрим меценатом багатьох товариств.

Отже, С. Качала серед видатних представників Української греко-католицької церкви посідає місце одного з найбільших прихильників здобуття українським народом рівноправного становища в Австро-Угорській імперії, розвитку української школи, театру, визнання української мови у Галичині нарівні із польською. Найкращою характеристикою йому слугують слова, написані у 1888 р. в некролозі в газеті «Батьківщина»: «тихенький, смиренський, ростом невеличкий, тілом немощний, але дужий духом, бистрий розумом, горячий любовію до народу»²⁶.

- ¹ Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців 1848-1914. – Львів: 3 друкарні оо. Василян, 1926. – 432 с.
- ² Пашук В. Просвітницькі ідеї о. Степана Качали // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 2010. – №19. – 379 с.
- ³ Дорош Є., Слюзар В. Родина Качалів в історії Галичини / Підручники і посібники, 2010. – 160 с.
- ⁴ Мудрий М. Спроби українсько-польського порозуміння в Галичині (60-70-і роки XIX ст.) // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. – Львів, 1997. – Вип. 3-4. – С. 58-117.
- ⁵ Чорновол І. Українська фракція Галицького крайового сейму 1861-1901. Нарис з історії українського парламентаризму. – Львів, 2002. – 288 с..
- ⁶ Колб Н. Дискусії про соціальний статус і матеріальне становище греко-католицького парафіяльного духовенства в Галичині наприкінці

- XIX століття // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. – Львів, 2008. – Вип. 16: Ювілейний збірник на пошану Івана Патера. – С. 191-206.
- ⁷ Вівчарик П. Соціально-економічна проблематика у працях Степана Качали // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Історичні науки», 2014. – Вип. 22. – С. 225-233.
- ⁸ Blazheiovskiy D. Historical Sematism of the Archeparchy of L'viv (1832-1944) Administration and Parishes. – Lviv, 2004. – P. 235, 742.
- ⁹ Там само. – P. 83.
- ¹⁰ Качала С. Згадка за бл. п. Григорія Яхимовича, Метрополита Галицької Руси. – Тернопіль, 1868. – С. 6-7.
- ¹¹ Качала С. Изъ Шельпакъ. Еще о русско-народномъ обществѣ // Слово. – 1868. – № 27. – 6 (18) квітня. – С. 2.
- ¹² Качала С. Що нас губить, а що нам помочи може. Письмо для руських селян. – Львів, 1869. – 56 с.
- ¹³ Там само. – С. 47.
- ¹⁴ Там само. – С. 30.
- ¹⁵ Там само. – С. 25.
- ¹⁶ Stenograficzne sprawozdania z trzeciej peryodu sejmu krajowego krolisoca Galicji i Lodomerji wraz z Wielkiem Ksiestwem Krakowskiem w roku 1866. – S. 529.
- ¹⁷ Качала С. Школи народні і їх вплив на бит матеріальний краю // Діло. – № 64. – 5 (17) червня 1884. – С. 1-4.
- ¹⁸ Качала С. Школи народні і їх вплив на бит матеріальний краю // Діло. – № 65. – 7 (19) червня 1884. – С. 1-4.
- ¹⁹ Там само. – С. 2.
- ²⁰ Там само. – С. 3.
- ²¹ Качала С. Школи народні і їх вплив на бит матеріальний краю // Діло. – № 66. – 9 (21) червня 1884. – С. 1-4.
- ²² Там само. – С. 2.
- ²³ Качала С. Школи народні і їх вплив на бит матеріальний краю // Діло. – № 68. – 14 (26) червня 1884. – С. 1-4.
- ²⁴ Качала С. Школи народні і їх вплив на бит матеріальний краю // Діло. – № 69. – 16 (28) червня 1884. – С. 1-4.
- ²⁵ Качала С. Бесіда посла о. Степана Качали, виголошена на 26-м засіданні Союму, дня 9/21 жовтня с.р. при дебаті над петицеєю оо. Змартвихвстанців // Діло (Додаток). – 1881. – Ч. 81. – 8 с.
- ²⁶ Батьковщина. – Ч. 46. – 4 (16) падолиста 1888. – С. 1.